

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ПРАВА

**«ПРАВА ЛЮДИНИ В ПЕРІОД
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ»**

Збірник матеріалів Міжнародної науково-
практичної конференції
(м. Одеса, 1 листопада 2024 року)

2024

УДК
341.231.14:355.271(062.552) П68

*Друкується за наказом ректора Національного університету
 «Одеська юридична академія» О. В. Тодошчака
 (наказ № 3177-44 від 08.10.2024 р.)*

Відповідальний редактор – президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Ківалов С.В.**
Заступник відповідального редактора – проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України **Аракелян М.Р.**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набісвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Гребенюк Дмитро Олегович – PhD, асистент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23. Тел. +38(048)719 8685

«Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. 1 листопада 2024 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2024. 539 с.

© НУ «Одеська юридична академія», 2024

© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

Бондарюк Ольга Олегівна
*аспірант кафедри міжнародного та
європейського права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНЕ ВИКРАДЕННЯ ДИТИНИ ОДНИМ З БАТЬКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Міжнародне викрадення дитини є складною проблемою, що включає неправомірне переміщення або утримання дитини одним із батьків або опікуном через кордони різних держав без дозволу іншого батька або законного опікуна, що порушує права дитини та міжнародні норми. Вивчення цього явища ускладнюється відсутністю єдиного визначення, а також різноманіттям правових систем і культурних норм країн. У результаті в одних державах міжнародне викрадення визнається кримінальним злочином, тоді як в інших це питання розглядається в контексті сімейного права. Деякі дослідники вводять термін, пов'язаний з міжнародним викраденням дітей. Він зазначає, що «батько, який залишився без дитини» — це особа, яка заявляє про порушення своїх прав на опіку через незаконне відібрання дитини, тоді як «батько, що викрадає» — це особа, яка незаконно вивозить або утримує дитину в іншій країні [3].

Головним міжнародно-правовим механізмом для боротьби з міжнародним викраденням дітей є Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, яку станом на 2023 рік ратифікували 103 країни [8]. Гаазька конвенція спрямована на створення правового механізму для

швидкого повернення дітей до їхнього постійного місця проживання та забезпечення їхніх прав на спілкування з обома батьками. Проте, незважаючи на широке визнання конвенції, її впровадження та ефективність варіюються в окремих країнах через що виникає певна кількість проблем, які потребують вирішення, аналізу та дослідження компетентним чином. Юридичні моменти міжнародного викрадення дітей часто включають цивільно-правові та кримінально-правові елементи, що стало об'єктом занепокоєння міжнародних організацій. Виникла потреба детального розбору цієї теми для розв'язання юридичних, соціальних та емоційних питань, що пов'язані з викраденням дітей. Гаазька конвенція охоплює дітей віком до 16 років, які на момент незаконного вивезення постійно проживають у країні-учасниці через що важливо окреслити, що правовідносини між дитиною та її опікунами регулюються законодавством країни, де дитина постійно проживає, а не її громадянством. З моменту прийняття Конвенції Міністерство юстиції України було отримано близько 285 заяв про повернення незаконно вивезених дітей, а також про забезпечення права на доступ до них [11].

Конвенція ООН про права дитини, документ, що встановлює основні права дітей, зокрема право на підтримку зв'язків з обома батьками, незалежно від їхнього статусу, прийнята у 1989 році та ратифікована 196 країнами, підкреслює необхідність захисту дітей від насильства та викрадення, гарантуючи, що в усіх ситуаціях пріоритетом мають залишатися найкращі умови та інтереси дитини [10]. Стаття, таким чином, підкреслює важливість

запобігання викрадення дітей одним із батьків без згоди іншого, а це, у свою чергу, має критичне значення для забезпечення їхнього благополуччя та їхньої безпеки. Незаконним переміщення дитини вважається, якщо її вивезення або не повернення порушує право піклування заявника. За Конвенцією, це включає вибір місця проживання дитини та дозвіл на виїзд за кордон, що має узгоджуватися обома батьками чи з дозволу суду. Міжнародне право передбачає, що рішення щодо розвитку й виховання дитини повинні ухвалюватися батьками спільно [7].

Однією з найпоширеніших форм міжнародного викрадення є ситуація, коли дитина викрадається одним із батьків або родичем, зазвичай у зв'язку зі суперечками про опіку або після розриву стосунків. У таких випадках викрадач може без згоди другого батька вивезти дитину в іншу країну, що ускладнює можливість запобігання викраденню. Втручання в цій ситуації вимагає судових дій у країні, куди була вивезена дитина, та співпраці між судовими органами різних країн [2].

В умовах повномасштабного вторгнення Росії географія незаконного вивезення дітей одним із батьків значно розширилася: українські родини з дітьми переміщуються як усередині країни, так і за її межі, включно з тимчасово окупованими територіями України та територією Росії [9]. Незаконне вивезення дітей одним із батьків має серйозний вплив на дитину, оскільки порушує її основоположні права, гарантовані як національним, так і міжнародним законодавством. Наслідки включають психологічні травми, розрив соціальних зв'язків, а також обмеження прав дитини на освіту та

медичну допомогу. Наразі незаконне вивезення дитини одним із батьків залишається без належної відповідальності, адже батьки мають однакові права й обов'язки щодо дитини, якщо судом не визначено інше. Частково це питання охоплює стаття 162 Сімейного кодексу України, проте законодавство має прогалини у регулюванні ситуацій з вивезенням дитини одним із батьків і у запобіганні таким діям.

Як наслідок війни з Росією, численні українські діти були викрадені, що часто маскується під фальшиві «евакуації» з небезпечних регіонів або приводиться як примусове усиновлення російськими родинами. Такі випадки також нерідко пов'язані з торгівлею та сексуальною експлуатацією. Необхідно чітко розрізняти евакуацію від насильницького переміщення та депортації, які порушують міжнародне право. Особливо важливим є питання депортації дітей без батьківської опіки, що може бути частиною заздалегідь продуманого плану, направленого на дестабілізацію населення під час війни [5].

У темі міжнародного викрадення дітей важливо враховувати, що таке явище часто виникає через прагнення одного з батьків контролювати іншого, особливо під час конфліктів чи боротьби за опіку. Причини цього включають різноманітні чинники, такі як суперечки щодо опіки, домашнє насильство, розбіжності культурного чи політичного характеру, економічні проблеми, юридичні обмеження та конфлікти між батьками. Внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну спостерігається значне збільшення випадків незаконного вивезення дітей за межі країни, що

набуває серйозних кримінально-правових аспектів. Головним чинником цього тривожного явища є війна, яка призвела до масового переміщення дітей із тимчасово окупованих українських територій до території Російської Федерації.

Міжнародне право забороняє одному з батьків приймати рішення щодо зміни місця постійного проживання дитини без згоди іншого. Зазначимо, що більшість випадків міжнародного викрадення дітей в Україні стосується дітей з подвійним громадянством або з так званих змішаних сімей, де один з батьків є громадянином України, а інший представляє іншу країну, у тому числі, може мати громадянство країни-агресора [1]. Якщо дитина була вивезена за кордон без дозволу одного з батьків або не повернулася у визначений термін, це розглядається як незаконне вивезення, що ускладнює можливість іншого батька підтримувати зв'язок зі своєю дитиною.

Внаслідок агресії з боку Росії в Україні уряд запровадив заходи для захисту прав дітей, постраждалих від цього конфлікту. 22 березня 2022 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 349, яка змінила законодавчі норми, що стосуються захисту прав дітей під час воєнного або надзвичайного стану. Зокрема, впроваджено влаштування дітей у тимчасові дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї, у інші заклади на цілодобове перебування та спрощену процедуру опіки, щоб забезпечити належний захист для дітей у складних обставинах [4].

Ключовим елементом у боротьбі з міжнародним викраденням дітей є кримінально-

правовий аспект, оскільки криміналізація цього злочину сприяє стримуванню правопорушників та їх покаранню. Країни застосовують кримінальне законодавство для захисту батьківських прав та добробуту дітей, зокрема, щоб запобігти участі у таких злочинах. Особливо важливими складовими правового захисту є юрисдикція, екстрадиція, кримінальні покарання та міжнародна співпраця, особливо на тлі зростання випадків викрадення дітей в Україні під час повномасштабного вторгнення. Слід підкреслити, що правові системи різних країн можуть ускладнювати повернення дітей [6]. При розгляді подібних справ важливо враховувати юридичні, етичні та культурні чинники, які впливають на рішення судів. Міжнародні документи, такі як Конвенція ООН про права дитини, відіграють значну роль у встановленні стандартів і принципів, що захищають права дітей і сприяють їх швидкому поверненню. Проте реалізація цих норм потребує постійних зусиль з боку держав і міжнародних організацій.

Національні суди, керуючись європейським законодавством, зобов'язані орієнтуватися виключно на інтереси дитини, ретельно аналізуючи всі обставини та фактори, які можуть обґрунтовано виступати винятками для її повернення до країни постійного проживання, що включає розгляд можливого ризику для безпеки, психологічного чи фізичного благополуччя дитини, а також зважування культурного, мовного та соціального середовища, яке є необхідним для її повноцінного розвитку. Відповідно до Гаазької конвенції, важливо, щоб

оцінка відбувалася швидко, щоб відповідати її цілям [12, с. 2].

Отже, проблема міжнародного викрадення дітей, особливо в умовах війни, потребує посиленої уваги як на рівні національного, так і міжнародного законодавства. Міжнародне право забороняє одному з батьків одноосібно вирішувати питання постійного місця проживання дитини, і для таких випадків передбачена кримінальна відповідальність. Однак правові розбіжності між країнами ускладнюють швидке повернення дітей, тому важливим залишається посилення співпраці між юрисдикціями та дотримання норм міжнародних документів, зокрема Гаазької конвенції, з метою забезпечення прав та добробуту дітей.

Джерела:

1. Danylenko, P. "International Child Abduction." ExpatPro Blog, 2014.
2. Тенєшев, В., та В. Котис. "Викрадення дитини одним із батьків, проблеми кваліфікації злочину та відповідальність за такі дії." Актуальні проблеми правознавства, т. 1, № 1, 2021, с. 114-119.
3. Martín, N. G. "International Parental Child Abduction and Mediation." Anuario Mexicano de Derecho Internacional, vol. 15, no. 1, 2015, pp. 353-412.
4. "Ukraine's Abducted Children: The List of Suspects Will Grow Longer." DW News, Deutsche Welle, 2021.
5. Адамова, К. Депортація українських дітей до Росії: хронологія злочину, 2021.
6. Аналітичний звіт. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на

територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Zmina.ua, 2023.

7. "Викрадення і русифікація дітей із окупованих територій: як ОБСЄ реагує на воєнні злочини Росії." Радіо Свобода, 2021.

8. Hague Conference on Private International Law (HCCH). "Status Table: Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction."

9. Гарєєва, Марина. "Росія вивезла понад 19,5 тисяч українських дітей." Права людини в Україні, Інформаційний портал Харківської правозахисної групи, 2023.

10. Gadda, A., et al. Rights, Foucault and Power: A Critical Analysis of the United Nation Convention on the Rights of the Child. Sociology Subject Group of Social & Political Studies, University of Edinburgh, 2008, p. 31.

11. Некляєв, Ю. Г. Міжнародне викрадення дітей. Особливості застосування Гаазької конвенції в Україні, 2015.

12. Kruger, T. "Adžić v. Croatia: The Difficult Task That Child Abduction Brings," 2015.

Ключові слова: Гаазька конвенція, викрадення дітей, Сімейний кодекс України, війна, Конвенція ООН про права дитини, батьки, громадянство.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Ківалова Тетяна Сергіївна.

БУРДЮЖА О.М.

Механізми цивільного захисту ЄС: історія становлення та розвитку.....332

Секція № 5

Захист прав найбільш вразливих груп населення

ДРАКОХРУСТ Т.В., КАМІНСЬКА К.

Захист прав вразливих категорій населення в умовах збройного конфлікту: виклики, стратегії перспективи..... 340

СЕМЕНОВА М.В., БЕЖАНОВА А.В.

Деякі аспекти розгляду спорів щодо захисту прав і свобод дітей під час дії в Україні воєнного стану345

КОНОНЕЦЬ О.М., РАШКІВСЬКА М. В.

Захист прав жінок в період збройних конфліктів.....353

БОЛЬШАКОВА О.В.

Зміни умов охорони праці жінок в умовах збройного конфлікту згідно діючого законодавства України359

ІВАНОВА Н.Г., СКАКУН В.О.

Порушення прав дитини під час збройних конфліктів (за матеріалами французького часопису Le nouvel observateur) 366

ФЕДОРОВА Т.С., КАРДЬЄВА О.В.

Роль миротворчих сил ООН у захисті прав дітей під час збройних конфліктів371

ФЕДОРОВА Т.С., ФІЛЕВСЬКА Є.

Захист прав жінок під час воєнних дій 375

ФЕДОРОВА Т.С., ЛИНЮК А.І.

Міжнародний досвід щодо доступу до правосуддя для людей із інвалідністю: бар'єри та шляхи їх подолання 380

TAYLOR A.V.

Overview of the mechanisms for protecting women's rights in Qatar 386

ДИМОВ К.Б.

Міжнародно-правові виклики стосовно надання гуманітарної допомоги біженцям та вимушеним переселенцям під час збройних конфліктів 392

ІВАХНЕНКО Є.О.

До дискусії про особливості захисту прав жінок в умовах збройних конфліктів крізь призму міжнародного права 399

БОНДАРЮК О.О.

Міжнародне викрадення дитини одним з батьків в умовах війни405